

пазбаўляе значнасці выказванне моўцы. Можна рабіць выгляд, што мы ўважліва слухаем суразмоўцу і своечасова пацвярджаць працэс актыўнага слухання другой рэплікай. Аднак у той жа момант мы адзеньваем значнасць інфармацыі для сябе і ў выпадку яе непатрэбнасці не апрацоўваем яе – значыць, па сутнасці, не чуем. Можна, у гэтым і ёсць адказ на пытанне *чаму ты мяне не чуеш?* Значыць, інфармацыя не рэлевантная для адрасата, таму ён можа нават не старацца зразумець адрасанта.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Кильмухаметова, Е. Ю. Основные понятия теории релевантности / Е. Ю. Кильмухаметова. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-ponyatiya-teorii-relevantnosti> (дата обращения: 03.08.2024).
2. Косоногов, В. В. Зеркальные нейроны: краткий научный обзор / В. В. Косоногов. – Ростов н/Д, 2009. – 24 с.
3. Churchland, Patricia S. Braintrust : what neuroscience tells us about morality / Patricia S. Churchland. – Princeton : Princeton Univ. Press, 2011. – URL: https://www.researchgate.net/publication/325848263_Book_Review_Braintrust_What_Neuroscience_Tells_Us_About_Morality (date of access: 27.09.2024).
4. Grice, H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and Semantics / ed. by Peter Cole and Jerry L. Morgan. – New York : Academic Press, 1975. – Vol. 3 : Speech Acts. – URL: <https://www.sfu.ca/~jeffpell/Cogs300/GriceLogicConvers75.pdf> (date of access: 22.09.2024).
5. Wilson, D. Relevance Theory / D. Wilson, D. Sperber. – Oxford : Blackwell, 2004. – URL: <https://www.dan.sperber.fr/?p=93> (date of access: 01.05.2023).

УДК 316.7:130.2(=161.3):811.161.3'28:398.9(476.5)

Дзядова А. С.

(Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава, г. Віцебск, Беларусь)

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ НАЦЫЯНАЛЬНАГА ХАРАКТАРУ БЕЛАРУСАЎ У НАРОДНА-ДЫЯЛЕКТНАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ ВІЦЕБШЧЫНЫ*

В статье раскрывается специфика репрезентации национального характера белорусов в фразеологизмах диалектного происхождения, которые функционируют в народных говорах Витебщины. В большинстве исследованных устойчивых выражений выявлены и проанализированы образные основы и смыслообразующие компоненты, имеющие национально-культурную семантику, являющиеся центром культурной коннотации и связанные с мировоззрением белорусского народа, особенностями его психики и менталитета.

Ключевые слова: *диалектный, национальный характер, национальная картина мира, региональный, фразеологическая единица.*

* Даследаванне выканана ў межах навуковай тэмы кафедры беларускай і рускай філалогіі ВДУ імя П. М. Машэрава «Функцыянаванне сучаснай беларускай мовы ў вуснай камунікацыі і пісьмовым тэксце: сацыяльна-дзяржаўны, нацыянальна-культурны і краязнаўча-рэгіянальны параметры» на 2021–2025 гг.

Дыялектная фразеалогія беларускай мовы выяўляе не толькі тыя рысы характару і паводзін, якія ўласцівы беларусам як прадстаўнікам самастойнага этнасу, але і дапамагае адлюстраванню нацыянальнага характару, асаблівасці светаўспрымання нашага народа на рэгіянальным узроўні.

Як адзначалася намі ў папярэднім навуковай працы, «нацыянальны характар – гэта своеасаблівая сукупнасць, набор розных псіхалагічных рыс і якасцей, уласцівых прадстаўнікам пэўнай этнічнай супольнасці. Асаблівасці нацыянальнага характару прама ці ўскосна адлюстроўваюцца ў найбольш распаўсюджаных рысах паводзін, пачуццяў і перажыванняў пераважнай часткі людзей пэўнай нацыянальнасці» [2, с. 76]. Заўважым, што нацыянальны характар знаходзіць сваё выяўленне ў большасці прадстаўнікоў таго ці іншага этнасу найперш у такіх псіхалагічных феноменах, як эмацыянальна-пачуццёвая сфера чалавека, яго ментальнасць і асаблівасці паводзін з іншымі людзьмі.

Крыніцамі даследавання з’яўляюцца матэрыялы дыялекталагічных практык студэнтаў, а таксама наступныя лексікаграфічныя выданні: аўтарскі слоўнік народнай лексікі, фразеалогіі і парэміялогіі «Вушацкі словазбор Рыгора Барадуліна» [1], «Полацкія дыяменты» [3], «Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны» [4; 5], «Слоўнік Сенненшчыны» [6].

Сярод даследаваных дыялектных фразеалагізмаў адной з найбольш цікавых у плане зместу і найбольш ужывальнай тэматычнай групай з’яўляюцца моўныя адзінкі, якія ў сваім значэнні рэпрэзентуюць асаблівасці маўленчай дзейнасці чалавека. Так, з агульным значэннем ‘гаварыць абы-што, пустаслоўіць’ ужываецца каля дзесяці ўстойлівых выразаў негатыўнай кваліфікацыі. Сярод іх адзначым такія, як **сабіраць з дубам веце (з дуба веце збіраць)**: *Сабіраць будзіць з дубам веце* (Чуцькі Сенненскага раёна) [6, с. 78]; *Можна, хваціць ужэ і табе з дуба веце збіраць?* (Курына Віцебскага раёна); **баряду біць**: *Баряду б’ець нейкую* (Багданава Сенненскага раёна) [6, с. 54]; **гламазду гламаздзіць**: *Не магу: і дзень і ноч будзе гламазду гламаздзіць, а ты толькі слухай вушы развесіўшы* (Гараны Полацкага раёна) [3, с. 101]; **барабаніць ерунду**: *Чаму ты толькі ерунду барабаніш, а на толку нічога?* (Слабодка Лепельскага раёна), **збіранікі збіраць**: *Скажы ты толкам, а то ўсё збіранікі збіраеш* (Іванск Чашніцкага раёна) [4, с. 209]; **сабяруху (сабяріху) сабіраць**: *Што ты мне сабяруху сабіраіш? Лічы, што паверыла* (Вярэчча Гарадоцкага раёна) [5, с. 238]; **памяло таптаць**: *Які цяпер у маладых занятак? Вуглы аббіваць і памяло таптаць – вот і ўсё* (Альхоўцы Шаркаўшчынскага раёна) [5, с. 108]; **пустальгу гаваріць**: *Пустальгу гаворіць цэлы дзень – аж слухаць праціўна* (Канашы Гарадоцкага раёна) [5, с. 200]; **ласкатаць зубамі**: *Ласкатаць зубамі ўсе ўмеюць, а ты дзела дзелаі* (Гараны Полацкага раёна) [3, с. 103] і інш.

Як сведчыць прыведзены ілюстрацыйны матэрыял, устойлівыя выразы рэгіянальнага тыпу, аб’яднаныя агульным сэнсавым кампанентам ‘маўленне’, маюць адмоўную канатацыю. І гэта невыпадкова, бо семантызацыя адмоўных якасцей чалавека ў фразеалогіі, у тым ліку дыялектнай, тлумачыцца імкнен-

нем паказаць негатыўныя бакі яго характару і паводзін, якія не адпавядаюць агульнапрынятым нормам, з мэтай іх выпраўлення ў лепшы бок. Менавіта акцэнтуючы ўвагу на адмоўным, беларускі народ стагоддзямі распрацоўваў правілы этыкету і паводзін у грамадстве.

Закартаграфаваныя фразеалагічныя адзінкі, якія семантызуюць маўленчую дзейнасць нашых землякоў, сведчаць пра тое, што ў нацыянальнай карціне свету беларусаў атрымліваюць асуджэнне і адмоўную ацэнку такія рысы характару, як пустаслоўе і хлуслівасць, балбатлівасць, плявузганне, легкадумнасць і неразважлівасць у размовах, што семантызуецца дзякуючы ўжыванню ў структуры праілюстраваных фразем назоўнікавай лексікі з неакрэсленым значэннем: *гламазда, збіранікі, сабяруха, пустальга*, а таксама дзеяслова *ласкатаць*, які ў народных гаворках Віцебскага рэгіёна фіксуецца са значэннем 'шмат гаварыць, балбатаць' [4, с. 283]. А гэта сведчыць пра перанос семантыкі слова на семантыку фразеалагічнай адзінкі.

Са значэннем 'залішне многа гаварыць ці гаварыць не па справе' на Віцебшчыне ўжываюцца дыялектныя фразеалагізмы *як ваду ў бубен ліць* (Кавалі Лёзненскага раёна) і *торбу арыштантаў нагаварыць* 'вельмі многа і абы-чаго навядумляць, гаворачы' (Канашы Гарадоцкага раёна). Асобнай увагі патрабуе рэгіянальны фразеалагізм *індзеі разводзіць*: *Толькі індзеі разводзіць, а робіць і не падумаіць* (Ушачы) [1, с. 201], які па сваёй семантыцы суадносіцца з ўстойлівымі адзінкамі літаратурнай мовы *разводзіць антымоніі, тары-бары разводзіць* і інш. У структуры лакальнай фразеалагічнай адзінкі слова-кампанет *індзеі* суадносіцца па значэнні з кампанентам *тары-бары* названага літаратурнага фразеалагізма, які ўжываецца з мэтай характарыстыкі людзей, якія хлусяць ці пустаслоўяць.

З даўніх часоў адмоўную ацэнку атрымлівалі празмерна гаваркія ці балбатлівыя людзі, якія не ўмелі трымаць сакрэты. У адносінах да падобных асоб нашы землякі казалі і кажуць так: *хоць ты яму на язык стань* [1, с. 217], дзе структурны кампанент *язык*, як і ў літаратурнай мове, выступае ў якасці асноўнага «інструмента маўлення» (параўн. літ. *малоць языком, мянціць языком, часаць языком, мазоліць язык* 'гаварыць упустую, пустасловіць'; *язык без касцей, язык доўгі, язык па-за вушамі ходзіць* 'пра таго, хто вельмі балбатлівы і гаворыць лішняе'; *язык доўгі* 'пра балбатлівага чалавека, які не ўмее стрымліваць сябе ў размове ці захоўваць сакрэты' і інш.).

У якасці лаянкавага выразу са значэннем моўных паводзін на Гарадоччыне выкарыстоўваецца ўстойлівая моўная адзінка *трапло вавілонскае*, якая ўступае ў сінанімічныя адносіны з зафіксаваным у «Вушацкім словазборы Рыгора Барадуліна» фразеалагізмам *байка-тарабайка* 'чалавек, які гаворыць лухту, бязглуздзіцу; пустазвон' [1, с. 193].

Многія даследаваныя рэгіянальныя фразеалагізмы з адмоўнай стылістычнай афарбоўкай характарызуюць паводзіны людзей, што злоўжываюць спіртнымі напоямі. Заўважым, што п'янства – адна з самых негатыўных характарыстык сацыяльных паводзін нашага народа, а таму яно ва ўсе часы асуджалася бела-

русамі. Так, у гаворках паўночна-заходняй часткі Віцебскай вобласці пра моцна п'янага чалавека кажуць так: *зямля зямлэй* (*Уваліўся ў хату – зямля зямлэй*) [1, с. 201], *на дражджах* (*Нанач прыцягнуўся пад божай воляй на дражджах*) [1, с. 205], *прыкураць з лямпачкі ці п'яны ўдрызіну* [1, с. 211] і інш. На Сенненшчыне са значэннем 'знаходзіцца ў нецвярозым стане' ўжываецца ўстойлівая моўная адзінка *быць пад булды*. Чалавека, які злоўжывае спіртнымі напоямі і хоча выпіць гарэлкі, у народных гаворках Віцебскага раёна характарызуюць фразеалагізмам *аж нос гарыць* (Копці Віцебскага раёна), у структуры якога асноўную фразеўтваральную ролю выконвае назоўнік-саматызм *нос* 'орган нюху, які дапамагае распазнаваць пахі'. Ва Ушацкім раёне з мэтай характарыстыкі п'янага чалавека, у якога заплятаюцца ногі пры хадзьбе, на аснове вобразнага пераасэнсавання здаўна ўжываецца ўстойлівы выраз *кашалі плесці*. Заўважым, што ў літаратурнай мове гэтая фразеалагічная адзінка функцыянуе з іншым значэннем – 'гаварыць абываць, выдумваць'.

З літаратурным фразеалагізмам *напіцца да парасячага піску* суадносяцца ў плане значэння рэгіянальныя адпаведнікі *напіцца да абуха*, *напіцца да зялёных мятлікаў*, *напіцца да пакатунку*, *напіцца да ўсюкату* 'напіцца вельмі моцна, да стану непрытомнасці' [1, с. 206]. У моладзевым асяроддзі распаўсюджана ўстойлівая адзінка *верталёты ў галаве*, якая супадае па значэнні з названымі вышэй фразеалагізмамі.

Яшчэ адну дастаткова значную ў колькасных адносінах тэматычную групу складаюць фразеалагічныя адзінкі са значэннем маральных катэгорый, што выкрываюць непаслухмянасць ці нявыхаванасць чалавека – тыя рысы характару, якія ва ўсе часы характарызавалі асобу з адмоўнага боку. Адзначым, што да выхавання дзяцей беларусы заўсёды ставіліся вельмі адказна. А таму выхоўвалі іх на аснове ідэй народнай педагогікі, з улікам нормаў народнай маралі, традыцый і звычаяў, аддаючы перавагу не фізічнаму пакаранню, а цвёрдаму бацькоўскаму слову, пра гэта сведчыць наступны народны афарызм: *Не біце дзетак вяроўкамі – навучайце дзетак гаворкамі. Не біце дзетак дубцамі – навучайце дзетак слаўцамі*.

Прадстаўнікі нашага народа заўсёды імкнуліся да таго, каб выхаваць чалавека разумнага, працавітага, сумленнага, сціплага і чулага. Менавіта такім уяўлялі сабе нашы продкі эталон сапраўднага беларуса. Таму адыход ад маральных нормаў асуджаўся ў грамадстве. У выніку адмоўныя чалавечыя якасці знайшлі сваё адлюстраванне ў фразеалагічным фондзе беларускай мовы, у тым ліку і на рэгіянальным узроўні, пра што сведчаць устойлівыя адзінкі, якія семантызуюць непаслушэнства ці нявыхаванасць, крыўдлівасць або капрызы асобных людзей. Напрыклад, *свіння няпораная* 'нявыхаваны, няўдзячны чалавек' [1, с. 213], *мець за сабаку* 'не паважаць некага, грэбаваць кімсьці' [1, с. 205], *рожкі строіць* 'прыкідвацца, прытварацца' [1, с. 211], *пыжыкі дучь* 'пра крыўдлівага чалавека, капрызу' [1, с. 211], *пестун ваўчыны* 'хто-небудзь спешчаны, распушчаны, натурысты, грубаваты' [1, с. 210], *ані шум баравы* 'абывакава, не зважаючы на некага ці нешта, няўзнакі' [1, с. 208],

чорт яму казаў ‘пра непаслухмянага чалавека, які будзе рабіць усё насуперак ці наадварот’ [1, с. 218], і *чорт адступіўся* ‘пра неслуха’ [1, с. 202]. У дзвюх апошніх фразеалагічных адзінках, якія характарызуюць непаслухмянага чалавека, выяўляецца рэлігійны светапогляд беларусаў як складнік іх нацыянальнага характару. Гэта невыпадкова, бо вера нашых продкаў у злыя сілы прыроды са старажытных часоў была вельмі моцная, і дастаткова часта гэтыя сілы ўяўляліся ў вобразе чарцей. У апошнім фразеалагізме і *чорт адступіўся* структурны кампанент-дзеяслоў *адступіцца* абазначае ‘адаліцца, адступіць’. Паколькі чорт з’яўляецца ўвасабленнем усяго злага на зямлі, то, адступіўшыся, ён нібыта аддае свой «тытул» злага стварэння чалавеку.

Упартых людзей, якія імкнуцца рабіць усё па-свойму, наперакор іншым, вельмі трапна характарызуе дыялектны фразеалагізм *хоць гарохам у лоб страляй* (параўн. літ. *хоць у лоб страляй*): *Суседу майму хоць гарохам у лоб страляй, а ён усё роўна на сваім стаяць будзе* (Кашчына Чашніцкага раёна). У дачыненні да хітрай, скрытнай асобы часам выкарыстоўваецца ідыёма *штучка з ручкай* (параўн. літ. *сабе найме* са значэннем ‘хто-небудзь вельмі скрытны, хітры’): *О, гэта яшчэ тая штучка з ручкай!* (Сарочына Ушацкага раёна).

Адмоўны кампанент значэння змяшчаюць у сабе ўстойлівыя рэгіянальныя выразы, якія ўваходзяць у склад фразеасемантычнай групы «эмацыійны стан чалавека». Напрыклад: *зарабіць стыдніцу* ‘адчуць сорам ад сваіх непрыстойных паводзін’: *Як нап’ецца, дык стыдніцу заробіць, а назаўтра каіцца, што так было* (Угрынкі Ушацкага раёна); *насіць хвост каромыслам* ‘пра ганарлівага, фанабэрыстага чалавека’: *І што? Толькі і ўмее насіць хвост каромыслам* (Фарынава Полацкага раёна); *шык з адлётам* ‘пра напышлівага, ганарыстага, імпульсіўнага чалавека’: *З ім і пагаварыць нільзя: шык з адлётам* (Завыдрына Ушацкага раёна) і інш.

Адчай, роспач і безнадзейнасць чалавека, які трапіў у бязвыхадную сітуацыю, з якой, на яго думку, няма выйсця, выразна адлюстроўваецца ў пабудаваных на аснове вобразнасці сінанімічных фразеалагізмах *хоць у хваю галавою* і *як на моры без вясла*.

У беларускай фразеалогіі, як літаратурнай, так і дыялектнай, выразна прадстаўлены вобраз злага чалавека. Згодна з хрысціянскім веравызнаннем, злосьць з’яўлялася адным з сямі смяротных грахоў. Не кожны зможа справіцца з гэтай эмоцыяй. Выяўленне злосці як адмоўнай эмоцыі чалавека рэпрэзентавана ва ўстойлівых выразях тыпу *кініць як булён, як бура ў хату заляцела* (параўн. літ. *бура ў шклянцы вады*), пабудаваных на аснове параўнання. Дзякуючы назоўнікавым кампанентам *бура* і *булён* перадаюцца пачуцці злоснага, раздражнёнага або эмацыянальна ўзбуджанага з нейкай прычыны чалавека. Звяртаюць на сябе ўвагу таксама фраземы рэгіянальнага паходжання з кампанентам-заанімам у сваёй структуры. Напрыклад, *сабакам зрабіцца* ‘адзічэць, азлобіцца’, *мух аб’есіся* ‘быць не ў гуморы, нервовым, раззлаваным’ і інш., якія рэпрэзентуюць народнае ўяўленне аб тым, што злыя людзі часам нібы

страчаюць чалавечыя якасці і становяцца ў сваіх паводзінах падобнымі на звера, свойскую жывёлу ці іншую істоту.

На поўдні Віцебшчыны пра злога чалавека гавораць, што ў яго *паднябенне ў роце чорнае* (Славені Талачынскага раёна), а ў заходняй частцы Віцебскай вобласці распаўсюджаны фразеалагізм *чорны ротам* (Глыбоцкі раён) з падобным значэннем. Няцяжка заўважыць, што адмоўную канатацыю гэтыя фразеалагізмы набываюць дзякуючы ўжыванню ў абодвух выпадках прыметніка-калароніма *чорны*, які, згодна з культурнымі кодамі нашага народа, заключае ў сабе адмоўны сэнсавы кампанент. Варта нагадаць, што з часоў глыбокай старажытнасці ва ўспрыманні славян чорны колер асацыіраваўся з негатыўнымі з’явамі, вядзьмарствам і чарадзействам, нечым нядобрым і страшным. Апрача таго, са значэннем ‘злосны, зацяты чалавек’ зафіксаваны таксама фразеалагізмы *цыган за душой сядзіць* і *злая моц* [1, с. 218, 200].

У нацыянальнай карціне свету нашага народа ў пашане заўсёды былі разумныя, кемлівыя беларусы. Людзі някемлівыя або з абмежаванымі разумовымі здольнасцямі атрымлівалі негатыўную ацэнку, пра што сведчыць вялікая колькасць фразеалагізмаў, якія ў народных гаворках Віцебшчыны семантызуюць неразумнага чалавека. Гэта пацвярджаецца наяўнасцю вялікай колькасці ўстойлівых адзінак як літаратурнай мовы: *мазгі не на месцы, мякіна ў галаве, дурны як сабака да году*, так і дыялектнай: *як бязмен* ‘пра бесталковага чалавека’ (Заазер’е Сенненскага раёна), *доўбня доўбняю* ‘пра чалавека невялікага розуму’ (Славені Талачынскага раёна), *галоўка савіная* ‘пра чалавека з абмежаванымі разумовымі здольнасцямі’ (Калінава Віцебскага раёна), *лунь катлянскі* ‘пра дурнаватага, неразумнага чалавека’ [3, с. 103], *Алёша ставасьмы* ‘дурань’ (Зубкі Лёзненскага раёна), *галава як пуня вясной* ‘бесталковы, дурны чалавек’ (Малашанкі Гарадоцкага раёна). Думаецца, што значэнне апошняй фразеалагічнай адзінкі зразумелае дзякуючы яе сэнсаўтваральнаму кампаненту – назоўніку *пуня* ‘вялікая будыніна для захоўвання сена’: у канцы зімы сена, якое ішло на корм скаціне, заканчвалася, а значыць, вясной пуня становілася пустой. Таму вобразнае параўнанне галавы з пуняй з’яўляецца дастаткова трапным з мэтай характарыстыкі чалавека, галава якога «не напоўнена» розумам.

Працавітасць, што з’яўляецца адной з дамінантных рыс нацыянальнага характару беларусаў, шырока рэпрэзентавана ў рэгіянальным фразеалагічным фондзе народных гаворак Віцебшчыны. Менавіта праз працоўную дзейнасць адбываецца сацыялізацыя чалавека, а малодшае пакаленне пачынае далучацца да маральных прыцыпаў свайго народа. Гэта «адбываецца шляхам вызначэння негатыўных адносін да чалавека, няздатнага ці неахвочага да працы» [2, с. 81]. Гультайства заўсёды асуджалі нашы землякі. Таму і зараз у народна-дыялектнай мове паўночна-ўсходняй часткі Беларусі можна сустрэць такія фразеалагічныя адзінкі рэгіянальнага паходжання, як *стаўбом стаяць* ‘пра чалавека, які не дапамагае, а толькі стаіць і назірае’ (Гаўрылаўцы Браслаўскага раёна), *жыць бальмаччу* ‘пра таго, хто не працуе і жыве абы-як’ (Бачэйкава,

Буй Бешанковіцкага раёна), *шчаўе акучваць, гульма гуляць* ‘нічога не рабіць’ (Стрыжава Бешанковіцкага раёна, Нямойта Сенненскага раёна), *сядзець як дзяўбло* ‘пра абыякавага, гультаяватага чалавека’ (Клясціцы Расонскага раёна) і інш. У структуры ўстойлівага выразу *гульма гуляць* звяртае на сябе ўвагу дыялектнае прыслоўе *гульма*, якое выкарыстоўваецца таўталагічна ў межах ідыёмы з мэтай узмацнення значэння дзеяслова *гуляць*: *Гульма гуляць, клопату не маіць* [1, с. 196]. Структурны кампанент дыялектнага паходжання змяшчаецца таксама ў прыведзеным вышэй фразеалагізме *жыць ба́лмаччу*, дзе прыслоўе *ба́лмаччу*, засведчанае ў «Рэгіянальным слоўніку Віцебшчыны», мае значэнне ‘без справы’ [4, с. 66].

Цікавым, на нашу думку, падаецца функцыянаванне ў паўночна-заходняй частцы Віцебскай вобласці народнага параўнання *як малідынка*, што сваім зместам характарызуе дзяўчыну, якая не ўмее і не хоча працаваць: *Паводзіш сабе як малідынка, нічога бацькам не дапаможаш, адны манікюры ў галаве* (Германавічы Шаркаўшчынскага раёна). Назоўнік *малідынка* выступае ў якасці лексічнага дыялектызма і ўжываецца са значэннем ‘пераборлівая, капрызная жанчына’. Такім чынам, унутры народнай фразеалогіі Віцебшчыны ўжываюцца такія моўныя адзінкі, што змяшчаюць у сваім складзе дыялектную лексіку, якая семантызуе капрызнага, гультаяватага чалавека.

Негатыўную кваліфікацыю набывае таксама рэгіянальны фразеалагізм *гразь мяшаць* ‘абгаворваць чалавека, пляткарыць’ [1, с. 196], бо казаць пра чалавека нядобрае за яго спінаю заўсёды адмоўна ацэньвалася ў нарматыўнай карціне свету беларусаў. Менавіта таму дрэнныя словы, адрасаваныя іншаму, атаясамліваліся з граззю, а сам працэс паклёпу – з яе мяшаннем.

Такім чынам, даследаваныя фразеалагічныя адзінкі дыялектнага тыпу, якія шырока ўжываюцца ў народных гаворках Віцебшчыны, адыгрываюць вялікую ролю ў стварэнні этнамоўнай карціны свету нашага народа. Значная колькасць устойлівых моўных выказаў, пабудаваных у асноўным на параўнанні ці супастаўленні, носяць ацэначны характар і маюць вобразныя асновы, якія ўвабралі ў сябе, як правіла, адмоўны вопыт людскай жыццядзейнасці ці пэўныя заганы або негатыўныя рысы характару і паводзін чалавека.

Фразеалагічны матэрыял, прадстаўлены ў народных гаворках паўночна-ўсходняй часткі Беларусі, па-свойму цікава і арыгінальна адлюстроўвае жыццёвы вопыт яе жыхароў, іх стэрэатыпныя ўяўленні, псіхічныя ўласцівасці, асаблівасці нацыянальнага характару і сведчыць пра лакальную ідэнтычнасць жыхароў Віцебшчыны.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Вушацкі словазбор Рыгора Барадуліна / уклад. Н. Давыдзенка. – Мінск, 2013. – 388 с.
2. Дзядова, А. С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі / А. С. Дзядова. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2013. – 161 с.
3. Полацкія дыяменты : дыялектны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., філ. «Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа» ; навук. рэд. В. М. Курцова. – Мінск : Беларус. навука, 2016. – 116 с.

4. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны : у 2 ч. / Л. І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА «ВДУ імя П. М. Машэрава», 2012. – Ч. 1. – 304 с.

5. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны : у 2 ч. / склад.: Г. К. Семянькова, Т. А. Грачыха, А. С. Дзядова [і інш.] ; пад рэд. А. С. Дзядовой. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2014. – Ч. 2. – 358 с.

6. Слоўнік Сенненшчыны : у 3 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., філ. «Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы» ; уклад.: Н. М. Бунько [і інш.] ; рэд.: В. М. Курцова, Л. П. Кунцэвіч. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – Т. 1 : А–К. – 296 с.

УДК 811.161.3

Карнеева В. І.

*(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт харчовых і хімічных тэхналогій,
г. Магілёў, Беларусь)*

ПРЫЁМЫ ТРАНСФАРМАЦЫЙ УЗУАЛЬНЫХ ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ АДЗІНАК З КАМПАНЕНТАМ «СЭРЦА (ДУША)» У МАСТАЦКІХ ТВОРАХ У. КАРАТКЕВІЧА

В статье на примере популярных художественных произведений В. Короткевича рассматриваются индивидуально-авторские преобразования соматических фразеологических единиц с компонентом «сердце (душа)». Предлагается анализ лексико-семантических групп трансформированных фразеологических единиц. Производится интерпретация индивидуально-авторских фразеологических единиц.

Ключевые слова: индивидуально-авторское преобразование, фразеологическая единица, компонент-соматизм, трансформация.

З'яўляючыся фрагментам моўнай карціны свету, фразеалогія адлюстроўвае матэрыяльную і духоўную культуру народа. Як слушна адзначае А. С. Дзядова, «фразеалагічны фонд мовы – гэта каштоўная лінгвакраізназнаўчая спадчына, у якой адлюстравана гісторыя, нацыянальная культура, своеасаблівае бачанне свету пэўнага этнасу» [1, с. 4]. Асаблівую цікавасць для нас уяўляюць фразеалагічныя адзінкі (далей – ФА) з саматычнымі кампанентамі. Услед за А. А. Занкавец пад саматызмамі мы разумеем усе элементы чалавечага цела, уключаючы ўнутраныя органы, назвы крывяноснай сістэмы і шкілета, органаў пачуццяў [2]. Такая лексіка ўваходзіць у склад многіх беларускіх ФА, паколькі на працягу стагоддзяў людзі суадносілі сябе з навакольным асяроддзем з дапамогай частак цела – галавы, рук, ног, тулава. У сувязі з гэтым можам меркаваць, што распаўсюджанасць саматычнага кампанента ў ФА будзе залежаць ад таго, наколькі важную ролю адыгрываюць тыя ці іншыя органы для чалавека ў яго жыццядзейнасці.

Адным з галоўных унутраных органаў для любой жывой істоты з'яўляецца сэрца. Гэтым тлумачыцца наяўнасць вялікай колькасці ФА з такім кампанен-